

ПАНАЈОТИС АСИМОПУЛОС*
Војна Академија Грчке

ЖЕНСКИ СВЕТ У „КАИРСКОЈ ТРИЛОГИЈИ” НАГИБА МАХФУЗА

У загонетном друштвено-политичком мозаику немирног међуратног Египта нобеловац Нагиб Махфуз (1988) потврђује своје аутентичне хуманистичке идеале и свечано образлаже успешну карактеризацију „скромног Фараона арапске књижевности”. Радикалан дух усуђује се да се супротстави утврђеним патогеним структурама; неустрашив борац сукобљава се са фундаменталистичким фосилима своје отаџбине која је под жестоким исламским утицајем. Одбијајући владајућа фалократична веровања тежи ка непосредном искорењењу полних дискриминација. Свесно изазива верски бес, док изблиза доживљава претњу смрћу (октобар 1994: неуспешан атентат). Међутим брани неодољиво укидање сексуалне неравноправности и реагује на провокативну маргинализацију Муслиманки из историјских, антрополошких и књижевних текстова. Служећи се неопатријархалној реалности попут одскочне даске доказује своју неупоредиву психографијску спретност, постиже задивљујуће мешање реалистичких нијанси и алегоријских илустрација, док врши вивидно, скоро хронографско описивање догађаја. Као одличан редитељ искоришћава дијалектичку динамику својих елитних глумица, односно инспиративних женских фигура у „Каирској Трилогији” (1956–1957). Конкретно темељне компоненте његовог напредног дела су: (а) константно изражавање конструктивне критике против недопустиве средине унутарпородичне андрократије; (б) сексуално ослобађање покорних жена од моралистичких пракса (вишеженство, узгој и васпитање деце, проституција) које се намећу од фанатичких представника мушког елита и заснивају се на погрешном тумачењу строгих доктрина светог Курана; (в) законско успостављање неопходних реформи које укључују постепену демократизацију арапских друштава. У суштини помоћу јединственог мајсторства дубокоуман аутор фокусира на неометано остварење свог дуплог, етографског и духовног циља. С једне стране употребљава мукотрпну личност одане Амине како би представио детаљну синтезу сентиметалних параметара и основних когнитивних особина које карактеришу остале јунакиње (уплашене мајке, супруге, кћерке, слушкиње): Хадица, Ханија, Аиша, Зануба, Ум Ханафи, Нур, Цалила). С друге стране оригинално приказивање свакодневног живота у бурној историјс-

* asimopoulos@yahoo.gr

кој коинциденцији која се дешава у легендарном Египту функционише као идеална полазна тачка, тако да се обезбеди каталитичко буђење духовнопсихички рањивог друштвеног ткива.

Кључне речи: Махфуз, Каирска Трилогија, жена, мајка, супруга, кћерка, слушкиња

1. Уводна разматрања

У првој четвртини 20. века дешавају се рапидне друштвено-политичке промене које су биле нераскидиво испреплетене са детерминистичком секуларизацијом и полиедарском модернизацијом растућег египатског друштва. Његово неопходно преусмеравање ка доминантном либерализму, иако је нарочито неизвесно заснива се на интензивном испитивању догматских исламских концепата који морају “be submitted to democratic control and critical appraisal by the people whose life they wish to influence and even direct. They should be questioned and appraised by the women and men they are trying to lead” (El Saadawi 1989: viii), док истичу да “the Orient is an idea that has a history and a tradition of thought, imagery, and vocabulary that have given it reality and presence in and for the West” (Said 1995: 5).

У том оквиру продуктиван Нагиб Махфуз неуморно је служио арапски који је “controversial language” (Said 2001: 1), али и усавршио арапски књижевни роман¹. Користећи мешавину реализма² и социјалне алегорије процењује урбану египатску цивилизацију у раном двадесетом веку, што јест период који отприлике покрива ток свог детињства (El-Ebany 1993: 81). У исто време остварио је беспрекорно усклађивање својих надахнућа са каталитичким утицајем врхунских уметника³ пружајући им праве елементе чистог реализма који је према Cuddon (1999: 729) “fundamentally... the portrayal of life with fidelity. It is thus not concerned with idealization, with rendering things beautiful when they are not, or in any way presenting them in any guise as they are not...”.

¹ Kehinde (2003: 144) сматра да је арапски роман “product of the unfolding socio-political events in its enabling society [...] largely located in the domain of social realism”, а додаје: “it may not be an exaggeration...to claim that [the Arabic novel] signifies a relationship between the individual [author] and his society”.

² Према Махфуз-у реализам “inspire[s] writings and direct[s] the author to a reality which is used as a means of expression” (Matar 1994: 79) и омогућује аутору да употреби дијалектику између спољне истине и идеја којим он даје облик и смисао.

³ У складу са Sourial (1978: 11–12) сам Махфуз признавао је да је био страствен обожаваалац француских стваралаца (Флобер, Балзак, Зола, Мопасан, Пруст, Ками), али и руских књижевника (Толстој, Достојевски).

2. Кратак осврт на обележја жена у „Каирској Трилогији”

Научној заједници је јасно да се сваки од три романа монументалне „Каирске Трилогије” са укупно 1500 страница назива према познатој улици насеља Гамалије које је аутору увек било изузетно драго: *Bayn al-Qasrayn* (Шетња међу палатама), *Qasr al-Shawq* (Палата Жеље) и *al-Sukkariyyah* (Улица Шећера). Међутим неизвесна је прецизна идентификација Махфузовог гледишта што се тиче горућих питања о уобичајеним делатностима Арапкињи.

Специфичније у веровањима египатског Нобеловца *Kehinde* (2003: 144) разликује традиционалне (конзервативне) и реформистичке податке. С једне стране тврди да “women’s role in society is confined to the kitchen and other domestic chores, including procreation and childcare”. Међутим у романима Махфуз промовише женска права сматрајући да “the key challenges facing gender equality and tolerance in his works”. Заправо то је својствено обележје реформиста који “understand the previous enslaved position of women and their... struggle for freedom from the yoke of tradition and religion imposed on them by men”. Осим тога према *Gordimer*-у (1997: viii) Махфузов моралистички приступ друштвеним принципима и сексуалним параметрима преовлађујућих традиција потврђује да “the seraglio-prison that distorted the lives of the women members of the Abd al-Jawad family [is] a protest far more powerful than any of those who have accused him of literary chauvinism”. На то указује вешто преоријентисање читалаца са сентименталног стања протагониста на секундарне особе (*Gordimer* 1994: 49).

Упркос различитим мишљењима научника као заједнички именитељ јавља се општи пријем женских стереотипа (мајка, супруга, кћерка, љубавница, проститутка) од Махфуза. Можда је тај факат био резултат нестабилне политичке ситуације у Египту или неумољиве званичне цензуре. Али и *El-Saadawi* (1989: 166) наглашава да “... a woman belongs either to the category which is composed of sacred pure mothers and frigid, chaste, respectable wives, or to that which groups together the prostitute and the mistress, women who are warm, pulsating, seductive, but despised”. Конкретније:

2.1. Аиша – Хадица

Болна виктимизација жена која се огледава у свом целокупном и свесном потчињењу себичним наредбама мушкарца манифестује се и у чудном начину понашања Аише и Хадице. Упркос неоспорној менталној динамици и дивној оштроумности обе девојке су и даље

маргинализоване и фактички необразоване. Без сумње државна просветна политика и ограничене финансијске могућности грађана дозвољавали су само мушким члановима средњих друштвених класа да се школују. Насупрот томе према уставним одредбама одговарајући приступ девојака јавним школским јединицама био је забрањен како се њихова част не би покварила услед тако дугог јавног изложења.

Њихови јединствени егзистенцијални ослонци су или принудан психички компромис или нехотично искупитељско раздвајање од строгог породичног окружења преко социјално цењеног спајања које је типично извршење унапред договореног брака са мужем одабраним искључиво од оца. Стога "because of their concentration on securing mainly 'bread and sex' without much attention to science and knowledge, middle class men and women were doomed to failure and collapse...Lack of advanced education, social immobility and blind concentration on the age-old practices of housekeeping and marriage have kept these women more or less inferior to men" (Le Gassick 1991: 91).

2.2. Амина

Достојна поштовања Амина је централан женски карактер у три романа „Каирксе Трилогије” и јавља се као грб египатске традиције (Milson 1998: 86). Њен пасторак је описује сликовито: "A woman. Yes, she's nothing but a woman. Every woman is a filthy curse. A woman doesn't know what virtue is, unless she's denied all opportunity for adultery. Even my stepmother, who's a fine woman-God only knows what she would be like if it weren't for my father" (Mahfouz 2001: 88).

Заиста ово је необично стрпљива особа, одана жена, побожна Муслиманка која се гуши у ауторитарној патријархалној средини и у монотonoј свакодневности. Успешно отелотворује "an almost accurate representation of the late nineteenth century and early twentieth century Egyptian middle class womanly woman" (Le Gassick 1991: 96).

Сваки њен покушај да прошири ванкућне активности изазива немилосрдан бес фалоцентричног мужа: "I'm a man. I'm the one who commands and forbids. I will not accept any criticism of my behaviour. All I ask of you is to obey me. Don't force me to discipline you" (Mahfouz 2001: 8). Тако дубоко укореван страх неминовне казне спречава несрећну жену да без икакве самокривње ужива у новонасталој слободи, јер "down the ages a system has been built up which aims at destroying the ability of women to see the exploitation to which they are subjected, and to understand its causes" (El-Saadawi 1989: 5).

Неписмена и подвргнута менталној ловотомiji исправља своју когнитивну подлогу у складу са информационим материјалом који

јој пружају мушки чланови, не доводећи у питање њихову поузданост и валидност: "... she slipped off to Fahmy's room to ask him about the truth of the ox supporting the earth, and whether it still did. The young man thought that he should be gentle with her and answer in language she would like. He told her that the earth is held up by the power and wisdom of God. His mother left content with this answer, which pleased her, and the large ox was not erased from her imagination" (Mahfouz 2001: 70–71)

Добровољно жртвује своје аутономно постојање, док као инфериорно људско биће без приговора игра улогу незналице и наивке: "The mental and psychological development of a woman is greatly retarded, and she is unable to free herself from passive attitudes and the habit of depending on others. She remains like a child in the early stages of its life, but differs in the fact that her body has grown, and that she may have reached the age of thirty, forty or even fifty years... Experience is looked upon almost as a deformity to be hidden, and not as a mark of intrinsic human value... Women, therefore, tend to nurture their ignorance and simplemindedness so that society continues to look upon them as being virtuous and of good reputation. Parents also encourage ignorance in their daughters, and want them to be simple and naive" (El-Saadawi 1989: 44–45).

Јединственом оазом жениног самопоуздања и идеализованим извором сопствене вредности сматра се кухиња: "...here she was the queen, with no rival to her sovereignty. The oven lived and died at her command. The fate of the coal and wood...rested on a word from her. The stove that occupied the opposite corner...slept or hissed with flame at a gesture from her. Here she was the mother, wife, teacher, and artist everyone respected. They had full confidence in everything she produced. The only praise she ever succeeded in eliciting from her husband, if he did favour her with praise, was for a type of food she prepared and cooked to perfection" (Mahfouz 2001: 19).

Кроз Амину аутор који је до својих четрдесет година био нежења оживљава непосредну привикнутост са мајком и сестрама. Такође одражава се тајни страх несигурних Египћана према растућој друштвеној доминацији жена које прете мушком елити (Mernissi 1991: ix). Зато и прогресиван мислилац преврће муслиманске осетљивости, и толерантно излаже патоген темперамент египатског друштва, став који подржава Mondal (1999: 4): "Once we step through the fog of confusion we find that Mahfouz's underlying representation of women conforms to 'traditional' patriarchal canons of femininity whilst disguising itself as an espousal of 'modern' notions of 'womanhood'. This is

precisely symptomatic of what Sharabi calls 'neopatriarchy'⁴. С друге стране настоји да похвали интензивну сексуалну активност мушкараца, будући да "The male ego grows in proportion to the number of his female conquests, and his sexual relations are a source of pride and occasion for boasting" (El Saadawi 1989: 29-30).

2.3. Зануба

Изузетно је занимљива радикална трансформација Занубе која је талентована свирачица фруле. Са овом екстремно биполарним преласком описују се неизбежне карактеризације еманципованих жена као поштених супруга и угледних мајки или као презрених проститутки.

Иако је Зануба представљена као скромно створење са ниским самооцењивањем и као привлачна млада девојка која дарежљиво нуди своје младалачко тело за чулно задовољство богатих мушкараца у почетку показује узорно достојанство и изненађујућу отпорност ка њиховим безвредним предлозима: "Each of you asks for a rendezvous, as though there were nothing to it, but it's an important matter that does not take place for some people until after a proposal, negotiation, recitation of the opening prayer of the Qur'an, a dowry, a trousseau, and the arrival of a religious official to write the contract. Isn't that so sir..." (Mahfouz 2001: 263).

Међутим, веома брзо подлежи необузданом вртлогу неморалне страсти. Бесрамно мења еротске партнере из истог породичног дома: љубавница сина Јасина у „Шетњи међу палатама” претвара се у конкубину оца Ал-Сајида Ахмада у „Палати Жеље” и у закониту супругу Јасина у „Улици Шећера”, кад он напушта своју другу супругу Марјам са чијом мајком је његов отац имао честе сношаје!

На крају њен напоран покушај и упорна борбеност имају позитиван исход, јер у унутарпородичном оквиру стиче прикладно поштовање.

2.4. Нур

Нур, млада собарица је лако доступна мета за еротомана богатог сина протагонистичке породице. Њен пасиван отпор вулгарном силовању ограничава се само у узалудном понављању речи "shame

⁴ Неопатријархална теорија обухвата, осим мушког притиска против жена, и различите социјалне "classes in their hierarchical relations to one another, as well as individuals in their relations to their family, the neighbourhood, the workplace, the public sphere and the state..." (Mondal 1999: 1)

on you Master” и указује на две битне чињенице: или се плаши да ће је јако крупан и безобразан мушкарац претући или брине се о професионалној будућности, чак и о сопственом опстанку, јер јој прети озбиљна опасност да се нађе ван дома, и то незапослена, бедна, можда чак и неудата трудница.

2.5. Ум Ханафи

У читавој „Каирској Трилогији“ Ум Ханафи је верна „десна рука” домаћице. Она је изузетно гојазна и сензуална жена, што значи да има две карактеристике које се хвале као оличење женске лепоте. Није уопште изолована, располаже слободом у ванкућним поступцима који су ипак у складу са исламском традицијом⁵ и устаљеним кодовима понашања.

Али њена наративна улога стиче правовремене димензије када потпуно неочекивано доживљава сексуалан напад од пијаног старијег сина породице: “He asked, ‘Why are you angry? I didn’t mean to hurt you.’ Then he said amiably, ‘Come into the oven room.’ In a troubled but decisive manner, she replied, ‘Certainly not, sir. Go to your room. God’s curse on Satan...’...He took her words the wrong way and was filled with resentment. Ideas raged through his head. ‘What’s to be done with this bitch? I can’t retreat after revealing my intentions and going far enough to cause a scandal. I must get what I want even if I have to resort to force” (Mahfouz 2001: 298–299).

Због тога што је разведена и упркос очигледној невиности немоћна радница, пролетерка Ум Ханафи уврстава се у најнижу категорију друштвено-економске хијерархије. Постаје свесна о изазивачки неправедном окривљењу због тобожњег завођења непристојног младића и разложно осећа неописиву срамоту. Третирају је као „јефтину проститутку”. Ипак она је “Mahfouz’s most interesting and creative women characters” (Cooke 1993: 111)

2.6. Џалила

У својству важног лика у „Каирској Трилогији” Џалила и као јавна женска и као жуђена љубавница само површно приказује друштвени идентитет маргинализованих и асексуалних жена тог доба. Ипак не врши дубљу анализу свог трагичног положаја (Grace 2000: 80–81).

⁵ Barlas (2002: 88) истиче да муслиманска традиција није само “intertwined with history; it becomes its reincarnation.”

Омаловажена хероина је идеално обрађена од надареног писца, који иако критикује неизлечив мушки сексизам и отворено опире се погрешним верским стандардима, не испољава практичну вољу за опасним, али неопходним радикалним променама. Ради се о “a necessary part of the economy of desire in which desire is redistributed away from ‘respectable’ women towards concubines and prostitutes. She plays a vital role in the male regulation of female sexuality for the purposes of maintaining a hierarchical social order based on respectability” (Mondal 1999: 9).

Цалила је смела бунтовница која уз неупоредиву женственост као првенствено оружје усуђује се не само да распаљеним мушкарцима узврати неприличне шале, али их дрско исмејава и бестидно понижава. На тај начин игра виталну улогу у мушком регулисању женске сексуалности и доприноси одржавању друштвене класе која је заснована на наводној пристојности. Вреди поменути да је институција проституције неопростива за исламску вероисповест; и даље постоји, јер “provides a way out for men who cannot pay for the legal forms of sexuality [...] wives and concubines are more expensive to support” (Accad 1984: 75).

2.7. Ханија

Послушна Ханија, прва супруга Ал-Сајида Ахмада не изузима се од његовог тиранског присуства. Због урођене несигурности без престанка труди се да заштити дисциплинован интегритет породице, јер је потпуно свесна да “a woman has a right to do what she wants, as long as it does not interfere with her obligations towards her family” (Osman 2001: 76)

Кад год је покушала да изрази своје оправдано незадовољство и стремилa да олакша свакодневну психосоматску Голготу суочила се са мужевљим крутим реакцијама и нехуманим забранама. Чак и апсолутно људска жеља, али и морална обавеза да с времена на време посећује старог оца тумаче се негативно, пошто она “displayed some resistance to his will... Al-Sayyid Ahmad had grown angry and had attempted to restrain her, at first by scolding her and then by violent beatings” (Mahfouz 2001: 115).

3. Закључне напомене

Вољено родно место, сиромашна Гамалија је примаран пејзаж и архетипска сцена у којој Махфуз обликује књижевни осећај ствар-

ности. У тим деликатним околностима режира своје ремек-дело, односно породичну сагу „Каирске Трилогије” коју саставља током шест година (1946–1952).

Са природном религијском свести која је заснована на исламским начелима, и са чврстим поверењем у суштинске темеље културног наслеђа арапског света изражава умерену критику против “wounded patriarchy” (Radavich 1994: 135). Паралелно са описним реализмом осуђује негативне димензије мушких ставова, а бори се за ефикасно искорењење којекаког насиља над женама.

Литература

- Accad, E. 1984. The Prostitute in Arab and North African Fiction. In *The Image of the Prostitute in Modern Literature*, P. Horn, M. Pringle, eds., 63–75. New York: Ungar.
- Barlas, Asma. 2002. *Believing Women: Unreading Patriarchal Interpretations of the Quran*. Austin: University of Texas Press.
- Cooke, M. 1993. Men Constructed in the Mirror of Prostitution. In *Naguib Mahfouz: From Regional Fame to Global Recognition*, M. Beard, A. Haydar, eds., 106–125. New York: Syracuse University Press.
- Cuddon, John Anthony. 1999. *Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Harmondsworth: Penguin.
- El-Enany, Rasheed. 1993. *Naguib Mahfouz: The Pursuit of Meaning*. New York: Routledge.
- El-Saadawi, Nawal. 1989. *The Hidden Face of Eve*. Translated and edited by Dr Sherif Hetata. London: Zed Books.
- Gordimer, Nadine. 1994. *Writing and Being*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gordimer, Nadine. 1997. *Echoes of an Autobiography*. New York: Double Day.
- Grace, Daphne. 2004. *Woman in the Muslin Mask: Veiling and Identity in Postcolonial Literature*. London: Pluto Press.
- Kehinde, A. 2003. The contemporary Arabic novel as social history: urban decadence, politics and women in Naguib Mahfouz's fiction. *Studies in the Humanities* 30 (1–2), 144–163.
- Le Gassick, Trevor. 1991. *Critical Perspectives on Naguib Mahfouz*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Mahfouz, Naguib. 2001. *The Cairo Trilogy*. Translated by W. M. Hutchins, O. E. Kenny, L. M. Kenny and A. B. Samaan. London: Everyman.
- Matar, Nabil. 1994. Homosexuality in the Early Novels of Nageeb Mahfouz. *Journal of Homosexuality*, 26 (4), 77–90.
- Mernissi, Fatima. 1991. *Women and Islam: An Historical and Theological Inquiry*. Oxford: Oxford University Press.
- Milson, Menahem. 1998. *Najib Mahfouz: The Novelist-Philosopher of Cairo*. St. Martin's Press: New York.

- Mondal, A. 1999. 'Naguib Mahfouz and his Women: The Cairo Trilogy' in *SOAS Literary Review* 1 [Online]. Available: <http://www.soas.ac.uk/soaslit/issue1/MONDAL.PDF> [20. 07. 2017]
- Osman, G. 2001. Back to Basics: The Discourse of Muslim Feminism in Contemporary Egypt. *Women and Language*, 26 (1), 73–78.
- Radavich, D. 1994. Man Among Men: David Mamet's Homosocial Order. In *Fictions of Masculinity: Crossing Cultures, Crossing Sexualities*, P. Murphy, ed., 123–136. New York: New York University Press.
- Said, Edward. 1995. *Orientalism*. Harmondsworth: Penguin
- Said, E. 2001. 'Naguib Mahfouz and the Cruelty of Memory' in *Counter Punch* [Online]. Available: <http://www.counterpunch.org/mahfouz.html> [25.07.2017]
- Sourial, Hilana. 1978. *L'Intemporel entre Marcel Proust et Naguib Mahfouz*. Paris: Organisation égyptienne générale du livre.

THE WOMEN'S WORLD IN THE „CAIRO TRILOGY” OF NAGUIB MAHFOUZ

Summary

In the enigmatic sociopolitical mosaic of the lurched interwar Egypt Nobelist Naguib Mahfouz (1988) asseverates his authentic humanitarian ideals and panegyrically justifies the successful characterization of “the modest Pharaoh of Arab literature”. Being a radical spirit he dares to take exception to the established pathogenic structures; as a fearless fighter he conflicts against fundamentalistic fossils of his homeland that was under Islamist rule. Rejecting the prevailing phallocentric convictions he tries to achieve the immediate eradication of gender segregations. Consciously Mahfouz causes religious fury, while he experiences closely the threat of death (October 1994: failed assassination attempt). However he defends the urgent lifting of sexual inequality and he resists the provocative marginalization of Muslim women from historical, anthropological and literary texts.

Using the neopatriarchic reality as starting point the Nobel laureate demonstrates his incomparable psychographic mastery. He also manages to accomplish the admirable combination of realistic nuances and allegorical images, while making a vivid, almost chronicling depiction of events. As an excellent director he utilizes the dialectical dynamics of selected actors, of inspirational female figures in “Trilogy of Cairo” (1956 to 1957).

In particular the fundamental components of his progressive work are: (a) the constant expression of constructive criticism in the male-dominated intrafamilial environment; (b) the sexual disengagement of the submissive woman from moralized practices (polygamy, breeding, upbringing of children, prostitution) that are imposed by fanatic representatives of male elite and are based on a misinterpretation of strict dogmas related to the sacrosanct Koran; (c) the

institutionalized establishment of necessary reforms involving the gradual democratization of Arab societies.

To a considerable extent with unique mastery the erudite author seeks to the smooth achievement of his dual intention, namely the ethnographic and the mental. From one point of view he uses the torturous physiognomy of dedicated Amina in order to present the detailed composition of the emotional aspects and the basic mental attributes that govern his other heroines as fearful mothers, wives, daughters, maids: Khadija, Haniya, Aisha, Zaynab, Umm Hanafi, Nur, Jalila. On the other hand the authentic representation of everyday life within the turbulent historical circumstances affecting the legendary Egypt appears as an ideal springboard, so that the catalytic awakening of psychospiritually vulnerable social tissue could be realized.

Key words: Mahfouz, the Cairo Trilogy, woman, mother, wife, daughter, maid